

Протас О. Л.,
к. п. н., доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. Розкрито значення формування професійного самовизначення у старшій ланці загальноосвітнього навчального закладу та необхідність налагодження системи діяльності, що має вирішувати завдання професійного самовизначення молоді. Виявлено переважаючий низький рівень готовності старшокласників до професійного самовизначення та неналежно створені умови для формування такої готовності. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови активізації професійного самовизначення учнів старших класів загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: професійне самовизначення; старшокласники; стадії професійного самовизначення; етап формування професійних намірів і вибору професії; активізація професійного самовизначення; готовність до професійного самовизначення; соціально-педагогічні умови; загальноосвітній навчальний заклад.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими, практичними завданнями. Поступ української освітньої сфери до Європейського освітнього простору передбачає обізнаність фахівців у галузі педагогіки зі специфікою реорганізації традиційної системи та її переорієнтацію на європейські стандарти. Освіта постійно сприяє орієнтації молоді на самореалізацію, проектування професійного майбутнього і протягом її життя виступає ключовим чинником конкурентоспроможності у суспільстві.

Аналіз ситуації, що склалась в Україні останніми роками і стосується підготовки учнів у загальноосвітньому навчальному закладі щодо здобуття подальшої освіти й професії, здійснений у публікаціях і дослідженнях учених, засвідчує, що зміст освіти в загальноосвітньому навчальному закладі недостатньо адаптований до майбутніх потреб учнів у зв'язку з відсутністю цілісної системи формування їх професійного самовизначення.

Особливо актуальним питання професійного самовизначення є для старшокласників, які на стадії дотрудової соціалізації часто не готові до свідомого здійснення професійного вибору, побудови життєвих і професійних планів, а тому потребують кваліфікованої допомоги.

Для вирішення поставлених завдань постає потреба в наданні якісних профорієнтаційних послуг молоді з урахуванням специфіки навчального закладу, а також налагодженні системи комплексної взаємодії соціальних інститутів, що мають вирішувати завдання формування професійного самовизначення молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам професійного самовизначення, визначенню структури цього поняття, формуванню готовності до вибору професії присвячені роботи вчених з різних наукових галузей: філософії, психології, педагогіки, соціології, етики тощо. Це сприяло розвитку поняття в кількох напрямках: соціологічному (І. Мартинюк, Т. Мальковська, М. Тітма та ін.), психологічному (Г. Балл, І. Баріхашвілі, Є. Головаха, Є. Клімов, М. Пряжников та ін.), філософському (Л. Дворніченко, О. Джура, Г. Москалик та ін.) педагогічному (І. Бех, М. Піддячий, М. Тименко, Б. Федоришин та ін.).

Аналіз низки педагогічних та психологічних джерел показав, що професійне самовизначення розглядається як важливий аспект загального розвитку особистості

(Є. Головаха, О. Капустіна, В. Чебишева, П. Шавір та ін.); як процес формування ставлення особистості до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності (М. Бех, Н. Захаров, О. Мельник, С. Чистякова); з позицій діяльнісного підходу (В. Васильєв, Н. Вострікова, Я. Кепша, Є. Клімов); у зв'язку з життєвими перспективами особистості (К. Абульханова-Славська), як «Я-концепція» індивіда (Н. Жемера, Д. С'юпер).

Дослідження педагогічних умов професійного самовизначення старшокласників знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних учених: В. Бербец, В. Доротюк, І. Жерноклеєва, М. Шабдінова та ін.

Проте, серед розмаїття наукових досліджень питання створення ефективних соціально-педагогічних умов професійного самовизначення в умовах загальноосвітнього навчального закладу не стало предметом належного вивчення вітчизняних дослідників.

Мета статті – розглянути ефективні соціально-педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. У науковій літературі неоднозначно трактують поняття «професійне самовизначення». Його визначають як «самостійне і усвідомлене узгодження професійно-психологічних можливостей людини зі змістом та вимогами професійної праці, знаходження смислу виконуваної діяльності в конкретній соціально-економічній ситуації» (Е. Зеєр) [1]; «складне структурне утворення особистості, що відображає її погляд на світ професій, конкретну професію, свої можливості в соціальному середовищі, а також власні наміри щодо самореалізації в рамках певної трудової діяльності» (Є. Клімов) [2, с. 26].

Слід зазначити, що у психолого-педагогічній літературі професійне самовизначення розглядають як процес розвитку особистості в обраній професійній діяльності, що охоплює значний період її трудового шляху.

Відповідно до підходів Т. Кудрявцева, професійне самовизначення є досить довготривалим, рухливим, багатоплановим процесом, в якому виділяють чотири стадії: 1) виникнення і формування професійних намірів під впливом загального розвитку особистості і початкової орієнтації в різних сферах трудової діяльності; 2) період професійного навчання і виховання, тобто ціленаправленої підготовки до вибраної професійної діяльності і оволодіння всіма основам професійної майстерності; 3) активне входження в професійне середовище, професійна адаптація; 4) період повної чи часткової реалізації професійних цілей і можливостей особистості в трудовій діяльності [3, с. 55].

Отож початковий етап професійного самовизначення – це етап формування професійних намірів і вибору професії старшокласниками. Центральним новоутворенням раннього юнацького віку є самовизначення, що постає як потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості [4]. Як наслідок, порушується рівновага внутрішнього світу особистості через необхідність самовизначатися та планувати перспективи свого розвитку.

Професійне самовизначення старшокласника ми розуміємо як процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю власних індивідуальних властивостей, здібностей і професійно важливих якостей, необхідних для прогнозованої професійної діяльності, що сприяє внутрішній готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії.

Загальноосвітній навчальний заклад ми розглядаємо не тільки як інститут базової освіти, але й соціально-педагогічний центр формування суб'єкта професійного самовизначення. Соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу виступає координатором й організатором у розв'язанні проблеми професійного самовизначення школярів, тому одним з основних завдань його є формування у молоді мотивації до праці, підготовка їх до свідомого планування й вибору майбутньої професії з урахуванням особистісних інтересів, здібностей, стану здоров'я, індивідуальних та психофізіологічних особливостей, вимог професій і потреб ринку праці.

Показником професійного самовизначення вчені визначають сформованість готовності до професійного самовизначення [5, с. 13].

Готовність до професійного самовизначення – це особистісне поліструктурне утворення, розвиток якого активізується у старшому підлітковому та молодшому юнацькому віці. Воно підлягає цілеспрямованому педагогічному впливу і у єдності своїх складових забезпечує усвідомлений вибір старшокласниками як майбутньої професії, так і розробку особистого професійного плану, спрямованого на визначення професійної кар'єри.

Аналіз досліджень з проблеми формування в учнів готовності до професійного самовизначення (М. Дяченко О. Капустіна, О. Карпенко, І. Мачуська, А. Назарчук та ін.) дав змогу виділити у її структурі мотиваційну, когнітивну, практичну складові.

Для оцінки ефективності процесу підготовки старшокласників до професійного самовизначення нами проведено дослідження у загальноосвітніх школах Тисменицького району Івано-Франківської області. Метою дослідження було виявити готовність до професійного самовизначення учнів старших класів. До участі було залучено 96 учнів старшокласників.

З метою оцінювання ступеню сформованості у старшокласників готовності до професійного самовизначення, нами виокремлено критерії (мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційно-дійовий), показники готовності та рівні: високий, середній та низький.

Мотиваційно-цільовий критерій готовності характеризується постановкою свідомої мети, стійкою позитивною мотивацією до обраної професії, особистісною спрямованістю на цей напрям діяльності, потребою у постійній самоосвіті та самовдосконаленні в ньому.

Когнітивний критерій передбачав прояв знань, що стосуються умов правильного вибору професій, існуючих професій, знання професіографії, вимог майбутньої професійної діяльності до особистості, самопізнання і самоаналіз, уміння співвідносити особистісні якості з вимогами професійної діяльності з метою прийняття рішення про вибір професії, знання перспектив професій на ринку праці, джерел інформації і умов оволодіння професіями (навчальних закладів, спеціальностей, навчальних предметів).

Операційно-вольовий критерій – актуалізація всієї сукупності знань, уміння здійснювати діяльність, пов'язану із майбутньою професією (застосування професійних проб).

Ґрунтуючись на дослідженні О. Киверялга [6], для забезпечення сумісності, проведення спільних розрахунків даних, отримання висновку про стан готовності учнів до професійного самовизначення, ми використали коефіцієнт вираженості критеріїв, що дав можливість визначити рівень вираженості критеріїв в однакових одиницях вимірювання та порівняти їх між собою.

На основі визначених нами критеріїв, показників та рівнів готовності до професійного самовизначення ми добирали діагностичний інструментарій. Нами було розроблено авторську анкету, яка передбачала можливість діагностування рівня прояву кожного з виокремлених критеріїв і показників, підібрано методики діагностики, що виявляли показники критеріїв і доповнювали анкету та в сукупності визначали рівень готовності (методика незавершених речень, 18 суджень на визначення професійної спрямованості (Є. Павлютьонок, модифікація І. Коновальчук), питальник професійної готовності (ППГ за Л. Кабардовою), «Квадрат інтересів», «Вивчення професійних намірів»).

Результати дослідження показали: за мотиваційним критерієм 38% учнів мають низький рівень, 53% - середній рівень та 9% - високий рівень вираженості мотиваційно-цільового критерію (загалом в осіб експериментальної та контрольної груп). За когнітивним критерієм виявлено такі показники: 65% обстежених мають низький, 27% середній і 8% високий рівень вираженості загалом в учнів експериментальної та контрольної груп. Результати дослідження за практичним критерієм такі: 81% учнів мають низький, 13% середній та 6% високий.

Отож, загалом, результати нашого дослідження засвідчили, що 61% учнів старших класів мають низький рівень готовності, 31% середній та 8% високий рівень готовності до професійного самовизначення. Ці результати засвідчили необхідність формування готовності учнів до професійного самовизначення.

На другому етапі нашого дослідження, враховуючи вищезазначені результати ми ставили завдання – виявлення педагогічних умов формування готовності старшокласників до професійного самовизначення. Розв'язання означеного завдання потребувало використання таких методів: контент-аналіз змісту навчальних планів, річних планів роботи школи, планів роботи соціального педагога, практичного психолога, виховної роботи класних керівників, методичного забезпечення вирішення означеної проблеми з метою виявлення змістового наповнення профорієнтаційної роботи з старшокласниками у загальноосвітньому навчальному закладі; бесіди, опитування, спостереження, анкетування.

В ході дослідження виявлено, що у жодній із досліджуваних загальноосвітніх шкіл немає факультативних курсів профорієнтаційного спрямування. В планах практичних психологів та соціальних педагогів наявні заходи із профорієнтації, зокрема, такі як: діагностика професійних інтересів та нахилів, бесіди, консультації з питань вибору професії, в одній із шкіл – зустрічі з працівниками центру зайнятості. В планах виховної роботи профорієнтація представлена у вигляді окремих тем виховних годин. Профорієнтаційна робота з учнями здійснюється і на базі міжшкільного навчально-виробничого комбінату.

Дослідження організації профорієнтаційної роботи за розробленою анкетой для учнів показав, що ця діяльність здійснюється здебільшого формально, фрагментарно, відсутній системний підхід до такої роботи. Загалом із трьох шкіл щодо заходів із профорієнтаційної роботи: 83% учнів відповіли, що проводиться тестування та анкетування; 60% бесіди з питань вибору професії.

Наше дослідження також показало, що помітний вплив на професійний вибір учнів старших класів має зовнішнє незалежне оцінювання. З одного боку, це дозволило учням більш усвідомлено підходити до вивчення шкільних предметів, які потрібні для вступу на прогнотовані ними спеціальності, з іншого, – саме воно служить фактором вибору спеціальностей для вступу у вищі навчальні заклади, особливо, на державну форму навчання.

Отож результати дослідження показали, що актуальним для сучасної школи постає питання створення умов для активізації процесу професійного самовизначення старшокласників.

Виходячи із змісту низки досліджень питань, які стосуються педагогічних умов професійного самовизначення (О. Капустіна, М. Шабдінов та ін.), педагогічні умови визначають як такі, що свідомо створюються фахівцями в педагогічній діяльності та які повинні забезпечити найбільш ефективне формування процесу професійного самовизначення старшокласників.

Специфіка соціально-педагогічних умов професійного самовизначення детермінована особливостями професійного самовизначення старшокласників та змістом професійної діяльності соціального педагога.

Базуючись на теоретичних підходах Т. Алексеєнко, В. Бочарової, І. Зверєвої, А. Капської, С. Харченка, соціально-педагогічною слід вважати діяльність, спрямовану на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб, відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини. Мета соціально-педагогічної діяльності полягає у створенні сприятливих соціокультурних умов соціалізації особистості. Результатом цієї діяльності є формування в особистості певного рівня соціальних якостей, самосвідомості, самовизначення та самоствердження відповідно її можливостям та особливостям соціального середовища. Серед пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності можна виокремити: активізацію адаптаційного потенціалу особистості; збереження та

покращання її фізичного, психічного та соціального здоров'я; створення сприятливих умов в мікросоціумі для розвитку її здібностей та самореалізації; надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги; попередження негативних впливів на особистість факторів соціального середовища.

І. Богданова зазначає, що функції соціально-педагогічної діяльності – це основні напрями роботи соціального педагога, в яких конкретизується її зміст [7, с.194]. Функціями соціально-педагогічної діяльності є: комунікативна, організаторська, прогностична, охоронно-захисна, діагностична, попереджувально-профілактична, корекційно-реабілітаційна, соціально-терапевтична.

Основними напрямками соціально-педагогічної діяльності З. Шевців вважає: підвищення рівня соціокультурної адаптації індивіда чи групи; профілактика явищ дезадаптації; соціально-педагогічна реабілітація і корекція; посередництво між людиною та середовищем; забезпечення розвитку і саморозвитку особистості [8, с.24].

Виходячи із визначення педагогічних умов професійного самовизначення старшокласників та специфіки діяльності соціального педагога, ми водночас уточнюємо поняття «соціально-педагогічні умови професійного самовизначення старшокласників» як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників, що сприяють активізації професійного самовизначення старшокласників.

Для виокремлення соціально-педагогічних умов професійного самовизначення старшокласників проаналізуємо низку наукових праць.

Спираючись на дослідження І. Бежа, однією з важливих педагогічних умов активізації професійного самовизначення старшокласників є застосування особистісно-орієнтованого підходу в навчанні. У працях автора відзначається, що у вихованні потрібно моделювати не лише відчужену від актуалізованого стану свідомості суб'єкта форму дії вихователя і зміст загальної виховної мети, а й проект її поетапного досягнення, що робить цей процес достатньо прогнозованим і керованим [9, с.137].

Метою такого проектування М. Шабдінов бачить створення умов, у яких організоване навчально-виховне середовище спонукатиме старшокласника до внутрішньої самодіяльності, спрямованої на узгодження ним актуальних проблем професійного самовизначення. Результативність цього процесу має зрости за умов включення учнів у спеціально-організовану поетапну пізнавально-пошукову, проектно-позиційну, практично-результативну профорієнтаційну діяльність, що передбачає виконання професіографічно-дослідницьких завдань, оволодіння змістом курсу профорієнтаційного спрямування та здійснення професійних випробувань [10, с. 6].

Згідно досліджень І. Баріхашвілі [11], для активізації професійного самовизначення старшокласників на сучасному етапі необхідна цілісна система управління цим процесом, щоб забезпечити координацію дій державних органів, школи, сім'ї, професійно-технічної, середньої спеціальної, вищої освіти та інших соціальних інститутів, які беруть участь у її здійсненні, безперервне та своєчасне вирішення наукових і організаційних питань, пов'язаних з допомогою молоді у професійному самовизначенні.

Педагогічне управління процесом професійного самовизначення особистості М. Опачко розглядає як двосторонній процес, основою якого є суб'єкт-об'єктні стосунки, у яких об'єктом є професійне самовизначення особистості школяра, суб'єктом – соціальні інститути, що впливають на нього; відповідно керована система – це професійне самовизначення учня, керівна – соціальні інститути, представлені конкретними фахівцями [12, с. 12].

Оскільки сучасні освітні процеси не можуть відбуватися без залучення до навчання широкого спектра інформаційних ресурсів, тому важливим вважаємо застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійного самовизначення школярів.

Інформаційне освітнє середовище, на думку Р. Гуревич, – це єдиний інформаційно-освітній простір, побудований за допомогою інтеграції інформації на традиційних та

електронних носіях, комп'ютерно-телекомунікаційних технологій взаємодії, що охоплює віртуальні бібліотеки, розподілені бази даних, оптимально структурований навчально-методичний комплекс і розширений апарат дидактики, у якому (просторі) діють принципи нової педагогічної системи [13, с. 14].

Актуальним для сучасної школи є розв'язання проблеми активізації процесу професійного самовизначення старшокласників, під якою О. Капустіна розуміє цілеспрямований педагогічний вплив на особистість учня, який актуалізує перед ним проблему вибору майбутньої професії і пов'язану з ним діяльність, насамперед – самостійну, яку спрямовано на самопізнання та ознайомлення зі світом професій, співставлення власних якостей особистості з вимогами, які ставить професія до людини [5, с. 13].

Активізація професійного самовизначення учнів передбачає використання у профорієнтаційній роботі з ними методів, які забезпечують їх активну, самостійну пошуково-пізнавальну та практичну діяльність. За такого підходу до методів активізації професійного самовизначення відносять такі як: профорієнтаційні ігри, активізуючі опитувальники, професіографічні дослідження та ін. Активізації професійного самовизначення учнів сприятиме і впровадження факультативного курсу профорієнтаційного спрямування.

Отже, виходячи із результатів нашого дослідження, ми виокремили такі соціально-педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників: 1) застосування особистісно-орієнтованого підходу у взаємодії з учнями; 2) проектування педагогічного управління процесом професійного самовизначення старшокласників; 3) дотримання принципу системності та поетапності в процесі діяльності з формування професійного самовизначення учнів; 4) оволодіння школярами змістом курсу профорієнтаційного спрямування (чи модернізація наявного факультативного курсу); 5) застосування методів активізації професійного самовизначення; 6) організація практико-орієнтованого навчального процесу; 7) розширення суб'єктів взаємодії в процесі професійного самовизначення старшокласника (залучення психологів, працівників служб зайнятості, професійних центрів, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та ін.) 8) використання в навчально-виховному процесі інформаційних освітніх технологій.

Висновки й перспективи подальших розвідок в аналізованому напрямі. Отже, результати нашого дослідження дозволили визначити ефективні соціально-педагогічні умови системної роботи, що сприятимуть активізації професійного самовизначення старшокласників. Перспективним у подальших наукових дослідженнях ми можемо назвати розробку і впровадження проекту із реалізацією обґрунтованих соціально-педагогічних умов активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

Список використаної літератури

1. Зеер Э. Психология профессий: учеб. пособие для студентов вузов / Э.Зеер. – М.: Академический проект; Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
2. Клімов Е. Психология профессионального самоопределения: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. Климов. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 304 с.
3. Кудрявцев Т. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т. Кудрявцев, В. Шегурова // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С.51-59.
4. Савчин М. Вікова психологія : навч. посіб. /М.Савчин, Л.Василенко. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/491-vkova-psihtologiya-savchin-mv-.html>
5. Капустіна О. Педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. Капустіна. – Київ, 2004. – 17 с.
6. Кыверялг А. Методы исследования в профессиональной педагогике / А. Кыверялг. – Таллин : Валгус, 1980. – 334 с.
7. Богданова І. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / І. Богданова. – К.: Знання, 2008. – 343 с.

8. Шевців З. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. / З.Шевців. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
9. Бех І. Виховання особистості: підручник / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2008. - 848 с.
10. Шабдінов М. Педагогічні умови професійного самовизначення старшокласників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/2274/1/35.PDF>
11. Баріхашвілі І. Психологічні основи профорієнтації та професійного самовизначення : навч. посібник / Баріхашвілі І., Ворона М., Грищенко Г. / за заг. ред. І. Старікова. – К. : "Видавничий дім "Професіонал", 2009. – 208 с.
12. Опачко М. Теорія і практика профорієнтаційної діяльності педагога: [навч. -метод.посіб.] / М. Опачко, В. Сагарда. – Ужгород : УжДУ, 2000. – 114 с.
13. Гуревич Р. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти / Р. Гуревич. – Вінниця : ООО „Планер”, 2005. – 366 с.

Protas O. L. SOCIAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ACTIVATION OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF SENIOR PUPILS

Abstract

Introduction. Under the conditions of integration of Ukrainian education sector to the European education space foresees specialists' erudition in the sphere of Pedagogics with the specifics of reorganization of a traditional system and its redirecting to the European standards. Education constantly assists in orientation of a young person to self-fulfillment, projection of professional future and will be a key factor of competitiveness in society during their life. At the present stage the content of education in a general education institution is insufficiently adapted to future needs of pupils due to the absence of an integral system of formation of professional self-determination of senior pupils. That is why, the problem of ensuring system activity raises, which has to solve the tasks of professional self-determination of youth. A social worker of an educational institution acts as a coordinator and organizer of solution of the problem of professional self-determination of schoolchildren, thus, one of his main objectives is to develop the readiness for professional self-determination in the younger generation. In order to solve this problem there appears a need to create effective conditions to enhance the professional self-determination of senior pupils.

Purpose of the article – to consider effective social and pedagogical conditions of enhancement of the professional self-determination of senior pupils.

Results. Study of readiness for professional self-determination of senior pupils of a general education school showed a low level of such readiness and improperly provided conditions of system activity for its formation. These results showed the need to ensure pedagogical conditions of systemic activity in formation of professional self-determination of pupils. Analysis of research papers on problems of creation of pedagogical conditions of professional self-determination of senior pupils and with consideration of tendencies and content of professional activity of a social teacher, we have singled out effective social and pedagogical conditions of enhancement of the professional self-determination of senior pupils: application of a person-centered approach in interaction with pupils; design of educational control of the process of professional self-determination of senior pupils; keeping to the principle of systemacy and stepping in the process of formation of professional self-determination of pupils; pupils' mastering the content of the professional orientation course (or upgrading of an existing elective course); application of methods of enhancement of the professional self-determination; organization of practice-oriented study process; expansion of subjects of interaction in the process of professional self-determination of a senior pupil (involvement of psychologists, officials of job centers, vocational centers, centers of social service for family, children and youth, etc.); use of information technology in the education process.

Originality. The article reveals the matter of the notion of social and pedagogical conditions of professional self-determination of senior pupils. Taking into consideration the research results, the effective social and pedagogical conditions for enhancement of the professional self-determination of senior pupils were defined.

Conclusion. Thus, in the process of the research we have defined effective social and pedagogical conditions that will facilitate the enhancement of the professional self-determination of senior pupils.

Keywords: professional self-determination; senior pupils; stages of professional self-determination; phase of formation of professional intentions and choice of profession; enhancement of

professional self-determination; readiness for professional self-determination; social and pedagogical conditions; general education institution.

References:

1. Zeer, E. (2005). *Psychology of professions: textbook for university students*. Moscow: Academic project; Fond "Myr" (in Russ.).
2. Klimov, Ye. (2004). *Psychology of professional self-determination: textbook for students of higher educational institutions*. Moscow: Publishing Center "Academy" (in Russ.).
3. Kudriavtsev, T. (1983). *Psychological analysis of the dynamics of professional self-determination*. *Voprosy psichologii (Questions of psychology)*, 2, 51-59 (in Russ.).
4. Savchyn, M. (2011). *Developmental psychology: textbook*. Kyiv: Academic publishing. Access mode: <http://westudents.com.ua/knigi/491-vkova-psihologiya-savchin-mv-.html> (in Ukr.).
5. Kapustina, O. (2004). *Pedagogical conditions of enhancement of professional self-determination of senior pupils in school educational activities: Abstract of dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: spec. 13.00.07 "Theory and Methods of Education"*. Kyiv (in Ukr.).
6. Kyverialh, A. (1980). *Research methods in vocational psychology*. Tallinn: Valhus (in Russ.).
7. Bohdanova, I. (2008). *Social Pedagogy: textbook*. Kyiv: Znannia (in Ukr.).
8. Shevtsiv, Z. (2012). *Fundamentals of social and pedagogical activity: textbook*. Kyiv: Center of Educational Literature (in Ukr.).
9. Bekh, I. (2008). *Educating of a personality: textbook*. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
10. Shabdinov, M. *Pedagogical conditions of professional self-determination of senior pupils*. Retrieved from: <http://lib.itta.gov.ua/2274/1/35.pdf> (in Ukr.).
11. Barikhashvili, I. (2009). *Psychological basis of vocational guidance and professional self-determination: textbook*. Kyiv: Publishing House "Profesional" (in Ukr.).
12. Opachko, M. (2000). *Theory and practice of vocational guidance activity of a teacher: [educ.-meth. textbook]*. Uzhhorod: UzhDU (in Ukr.).
13. Hurevych, R. (2005). *Information and telecommunication technology in educational process and scientific researches: textbook for students of pedagogical HEI and listeners of institutes of postgraduate education*. Vinnytsia: OOO "Planer" (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016
Стаття прийнята до публікації 6.04.2016 р.

УДК 371.134:355.58

Ротар В. Б.

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри економіки та управління
Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Розкрито особливості організації самостійної роботи майбутніх фахівців цивільного захисту в умовах вищого навчального закладу. Аргументовано, що правова компетентність фахівця із цивільного захисту – це базова характеристика професійної діяльності.

Визначено, що необхідним є упровадження відповідної методичної підтримки з боку професорсько-викладацького колективу в ході організації самостійної роботи курсантів як в умовах аудиторної, так і позааудиторної роботи в умовах вищого навчального закладу. Значення методичного змісту самостійної роботи курсантів має зводитися до розв'язання конкретних, ситуацій та проблем із використанням правових знань із різних дисциплін.

Виявлено, що інтеграція змісту освіти курсантів у структурі методичної системи навчання дисциплін професійної та практичної підготовки припускає: змістовність і значущість знань для курсантів; системне уявлення про навчальний матеріал, який вивчається; реалізацію внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків; правову спрямованість дисциплін професійної та практичної підготовки.

Доведено, що сукупність чинників професійної підготовки курсантів в умовах вищого навчального закладу мають комплексний позитивний вплив на формування правової компетентності на основі цілеспрямованого взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.